

Οικονομικά. Quellen zur Wirtschaftstheorie der griechischen Antike. Eingeleitet, herausgegeben und übersetzt von Gert Audring und Kai Brodersen. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2008, 250 σσ. [Texte zur Forschung Bd. 92].

Ἡ ἔκδοσι τοῦ ἔργου ἔρχεται σὲ μιὰν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν μελέτη καὶ ἔρευνα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς οἰκονομικῆς σκέψεως ἀνανεοῦται τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετία καὶ προκύπτουν νέα πορίσματα. Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν μελέτη καὶ ἀνάλυση τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομικῆς σκέψεως καὶ φιλοσοφίας δὲν ἐξέλιπε ποτέ, ὅπως ἄλλωστε ἀποδεικνύουν τὰ σχετικὰ κεφάλαια στὰ συγγράμματα Ἱστορίας Οἰκονομικῶν Θεωριῶν. Ἰδιαιτέρως ὅμως τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ ἐνετάθη μετὰ τὴν ἔκδοσι τοῦ ἔργου τοῦ Ἀμερικανοῦ οἰκονομολόγου S. Todd Lowry (1929-)¹ καὶ τὴν δημοσίευσή μιᾶς σειρᾶς μελετῶν κατὰ τὶς δύο προηγούμενες δεκαετίες². Προσφάτως, ἡ λαμπρὰ καὶ ὀγκωδεστάτη ἔκδοσι-μετάφρασι

1. S. Todd Lowry, *The Archaeology of Economic Ideas. The Classical Greek Tradition*. Durham (USA), 1987, σελ. XVIII+366. Πβ. τὴν ἀναλυτικὴν βιβλιοκρισίαν μας εἰς: ΠΛΑΤΩΝ 44 (1992) [1993] 213-217.
2. Πβ. κατ' ἐκλογὴν C. Baloglou und A. Constantinidis, *Die Wirtschaft in der Gedankenwelt der alten Griechen*. Frankfurt/M. - Bern - New York - Paris: Peter Lang, 1993, 197σσ. [Europäische Hochschulschriften 1412]. C. Baloglou und H. Peukert, *Zum antiken ökonomischen Denken der Griechen. Eine kommentierte Bibliographie*. Marburg: Metropolis Verlag, 1992, 1996². L. Baeck, *The Mediterranean Tradition in Economic Thought*. London and New York, Routledge, 1994 [Routledge History of Economic Thought Series]. C. Baloglou «Die Ökonomie des Aristoteles. Eine Einführung in das aristotelische ökonomische Denken», ΠΛΑΤΩΝ 45 (1993) [1994] 37-63 καὶ ΠΛΑΤΩΝ 46 (1994) [1995] 26-43 X. Π. Μπαλόγλου, *Ἡ οἰκονομικὴ σκέψις τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων*. Βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Πρόλογος Βασ. Α. Κύρκου. Θεσσαλονίκη: Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἐταιρεία τῆς Χαλκιδικῆς, 1995, σσ. XXXVIII+487+61. Α. Κανελλόπουλος, *Σύγχρονοι Οἰκονομικὲς Σκέψεις τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων*, τόμ. Α': *Ἡ Οἰκονομικὴ Ἐργογραφία*. Ἀθήνα, Ἄντ. Λιβάνης, 1996, 420 σσ.. Ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἀναλυτικὴν, διερευνητικὴν βιβλιοκρισίαν μας εἰς: Ἀθηνᾶ 81 (1990-1996) 492-498. X. Π. Μπαλόγλου, *Τὸ πρόγραμμα δημοσιονομικῆς καὶ κοινωνικῆς πολιτικῆς τοῦ Ἀριστοτέλη (Συμβολὴ στὴν οἰκονομικὴ σκέψις καὶ πρακτικὴ τῶν μέσων τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα)*. Ἀθήνα: Ἐλεύθερη Σκέψις, 1998, 100 σσ. «Οἱ προτάσεις τοῦ Πλάτωνος περὶ φορολογίας (περὶληψη γερμανιστῆ)», *Αρχαιογνωσία* 9(1995-1996)[1998] 279-297. Α. Καραγιάννης, *Ἱστορία Οἰκονομικῆς Σκέψης. Προκλαστικὴ Περίοδος*. Ἀθήνα

των Οικονομικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπὸ τὴν Renate Zoepffel³ ἀποτελεῖ τὸ ἐπιστέγασμα ὅλης αὐτῆς τῆς διερευνητικῆς πορείας καὶ προσαθείας.

Το ὑπὸ κρίσιν ἔργον παρουσιάζει μιὰν καινοτομίαν. Οἱ συγγραφεῖς ἔχουν συλλέξει ὅλα τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, τὰ ὁποῖα φέρουν τὸν τίτλον *Οἰκονομικός, Οἰκονομικά, Περὶ οἰκονομίας* ἢ πραγματεύονται ἀμιγῶς οἰκονομικὰ καὶ δημοσιονομικὰ ζητήματα, ὅπως τὸ ἔργον *Πόροι* ἢ *Περὶ προσόδων* τοῦ Ξενοφῶντος. Τὰ ἔργα αὐτὰ παρουσιάζονται στὸ πρωτότυπο καὶ σὲ μετάφραση γερμανιστί. Κατὰ τὸ παρελθὸν μία τέτοια προσπάθεια εἶχε καταβληθῆ ἀπὸ τὸν Gino Barbieri, ὁ ὁποῖος εἶχε μεταφράσει ἰταλιστί ἀποσπάσματα ἔργων τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας οἰκονομικοῦ περιεχομένου χωρὶς νὰ ἀναφέρεται στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχή⁴.

Προτάσσεται ἀναλυτικὸς πίνακας περιεχομένων (Inhaltsverzeichnis, σ. 5) καὶ ἀκολουθεῖ ὁ Πρόλογος (Vorwort) τῶν δύο ἐπιμελητῶν τοῦ τόμου (σσ.7-10), ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν G. Audring εἶχε προβῆ κατὰ τὸ παρελθὸν σὲ σχολιασμένη ἔκδοσιν μετὰ εἰσαγωγῆς τῶν δύο οἰκονομικῶν ἔργων τοῦ Ξενοφῶντος⁵, ὁ δὲ K. Brodersen ἔχει μεταφράσει προσφάτως τὸ δεύτερον βιβλίον τοῦ *Οἰκονομικοῦ*⁶.

1998 καὶ τὶς παρουσιάσεις μας εἰς *Τὸ Βῆμα τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν* ΣΤ (Αὐγούστος 1998), τχ. 24ο,σσ. 193-196 καὶ *History of Economic Ideas*, VI/3, 1998, σσ. 217-220. Jiri Xerxes Kraus, *Die Stoa und ihr Einfluss auf die Nationalökonomie*. Marburg, Metropolis, 2000. Cosimo Perrotta, *Consumption as an Investment: I. The fear of goods from Hesiod to Adam Smith*. London & New York: Routledge, 2004, pp. xx+378 καὶ τὴν παρουσιάσή μας εἰς *Spoudai* 55(3) (2005) 104-108. Ἀ. Καραγιάννης καὶ Χ. Π. Μπαλόγλου, *Ἡ ἐπιχειρηματικότητα στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ οἰκονομία*. Ἀθήνα: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 2008, 262σσ. [Γραφεῖο Οἰκονομικῶν Μελετῶν. Μελέτες: Ἀριθμὸς 8].

3. Renate Zoepffel, *Aristoteles, Oikonomika, Schriften zu Hauswirtschaft und Finanzwesen*. Berlin, Akademie Verlag, 2006, 722 σσ. καὶ τὴν ἐκτενεστάτην βιβλιοκρισίαν μας εἰς: ΠΛΑΤΩΝ 56(2008- 2009) 307-320.

4. Gino Barbieri, «Le dottrine economiche nell' antichità classica», in *Antologia Filosofica*, diretta da A. Padovani, vol. II. Milano, Marzorati, 1964, σσ. 823-926.

5. Xenophon. *Ökonomische Schriften*. Griechisch und deutsch von Gert Audring. Berlin, Akademie Verlag, 1992, 163 σσ.[Schriften und Quellen der Alten Welt 38]. Πβ. τὴν βιβλιοκρισίαν τῶν C. Baloglou und H. Peukert εἰς ΑΘΗΝΑ 81 (1990-1996) 499-503.

6. K. Brodersen, *77 Tricks zur Steigerung der Staatseinnahmen. Oikonomika II. Griechisch und Deutsch*. Übersetzt und herausgegeben von Kai Brodersen. Stuttgart, Philipp Reclam, jun., 2006.

Εϋστοχα ἀναδεικνύουν οἱ συγγραφεῖς τὴν ὁλοένα μεγάλη σημασία τοῦ ἀντικειμένου τῆς οἰκονομικῆς ἱστορίας τῆς Ἀρχαιότητος καὶ τὴν βαθμιαία ἀνεξαρτητοποίηση τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτοῦ κλάδου. Ἰδιαίτερα ἀποδίδεται ἡ δέουσα προσοχὴ στὴν συνεισφορὰ τοῦ Β. Schefold (1943-)⁷ καὶ τοῦ Α. Bürgin (1929-)⁸, οἱ ὁποῖοι βέβαια συνέβαλαν ἀποφασιστικά στὴν ἀνάδειξη τῆς σημασίας τῆς μελέτης τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων κατὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα. Ὅμως, στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε καὶ μίᾳ σειρὰ δημοσιευμάτων, τὰ ὁποῖα εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας κατὰ τὴν δεκαετία τοῦ 1990 καὶ 2000 καὶ τὰ ὁποῖα συνετέλεσαν στὸ νὰ ἀναδειχθῇ ἡ σημασία καὶ ἡ σπουδὴ τῆς ἑλληνιστικῆς οἰκονομικῆς σκέψεως⁹.

7. B. Schefold, «Platon und Aristoteles», εἰς J. Starbatty, ἐπιμ., *Klassiker des ökonomischen Denkens*, τόμ. Α'. München, C. H. Beck, 1989 «Spiegelungen des antiken Wirtschaftsdenkens in der griechischen Dichtung», εἰς ἰδίου, ἐπιμ., *Studien zur Entwicklung der ökonomischen Theorie XI*. Berlin, Duncker und Humblot, 1992, σσ. 13-51 [Schriften des Vereins für Socialpolitik, N.F. 115/XI] · «Reflections of Ancient Economic Thought in Greek poetry», εἰς B.B. Price, ἐπιμ., *Ancient Economic Thought*. London-New York, Routledge, 1997, σσ. 99-145 [Routledge Studies in History of Economics 13].
8. A. Bürgin, *Zur Soziogenese der Politischen Ökonomie. Wirtschaftsgeschichtliche und dogmenhistorische Betrachtungen*. Marburg, Metropolis, 1993, 1996².
9. Πβ. τὸ λῖαν ἐνδιαφέρον μελέτημα τοῦ C. Natali «Oikonomia in Hellenistic political thought», εἰς A. Laks and M. Schofield, ἐπιμ., *From Justice to Generosity*. Cambridge 1995, 95-128. Τῆς συμβολῆς τῶν συγγραφέων τῆς Ἑλληνιστικῆς Ἐποχῆς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων ἐπιχειρήσαμε νὰ ἀναδείξουμε κατὰ τὸ παρελθὸν σὲ διάφορες μελέτες μας. Πβ. Φιλόδημος, *Περὶ οἰκονομίας*. Μετάφρασις Εὐ. Μανιάτης. Εἰσαγωγή - Σχόλια Χ.Π. Μπαλόγλου. Ἀθήνα, Ἐλευθέρη Σκέψις, 1994. Χ. Π. Μπαλόγλου «Αἱ οἰκονομικαὶ ἀντιλήψεις τῶν Στωικῶν Ἱεροκλέους καὶ Μουσωνίου Ρούφου», *Πλάτων* 44(1992)[1993] 122-134. C. Baloglou, «Hellenistic Economic Thought», εἰς S. Todd Lowry and B. Gordon, ἐπιμ., *Ancient and Medieval Economic Ideas and Concepts of Social Justice*. Leiden-New York-Köln, Brill, 1998, σσ.105-146 «The Economic Thought of the Early Stoics», G. Demopoulos, P. Korliras, K. Prodromidis, ἐπιμ., *Essays in Economic Analysis. Festschrift in Honor of Professor R. Theodoris*. Athens, Sideris, 1998, σσ. 18-36 « Ἡ οἰκονομικὴ φιλοσοφία τῶν Κυνικῶν», *Mésogeios* 4(1999) 132-146. C. Baloglou and A. Constantinidis, «The Treatise «Oeconomicus» of the Neopythagorean Bryson and Its Influence on the Arab-Islamic Economic Thought», *Journal of Oriental and African Studies* 7(1996) 46-55. Περαιτέρω, μίᾳ ἄλλῃ σειρὰ δημοσιευμάτων προαγματεύεται τὴν οἰκονομικὴ φιλοσοφία, τὰ μέτρα οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς πολιτικῆς ποῦ ὑπάρχουν στὰ ἔργα τῆς «πολιτικῆς μυθιστορίας» τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Χ.Π. Μπαλόγλου « Ἡ ἠθικὴ ἀξιολόγηση τῆς ἐργασίας καὶ ἡ ὁργάνω-

Στὸ ἔκτενές εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο μὲ τὸν τίτλο «Einführung: Das Genre der altgriechischen Ökonomikliteratur» (11-36) παρουσιάζεται σὲ περιληπτικὴ μορφή ἡ ἐξέλιξη τῆς οἰκονομικῆς σκέψεως ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ἕως τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, ἀναδεικνύοντας τοὺς συγγραφεῖς ποὺ συνέγραψαν οἰκονομικὲς πραγματεῖες. Ἡ εἰσαγωγή τοῦ *Οἰκονομικοῦ* «Ἦκουσα δέ ποτε αὐτοῦ καὶ περὶ οἰκονομίας τάδε διαλεγομένου»¹⁰ δεικνύει ὅτι τὰ οἰκονομικὰ θέματα ἀποτελοῦσαν ἀντικείμενο μελέτης καὶ σπουδῆς ἀπὸ τοὺς διανοουμένους τοῦ 5^{ου} καὶ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Πράγματι, ὁ Ἀντισθένης (περ. 455-360), ὁ ὁποῖος ἀνήκε στὸν στενὸ κύκλο τῶν μαθητῶν τοῦ Σωκράτους, τὸν ὁποῖον ὁ Διογένης Λαέρτιος ἀποκαλεῖ «κορυφαίωτατον τῶν λεγομένων Σωκρατικῶν»¹¹, συνέγραψε ἔργο μὲ τὸν τίτλο *Περὶ νίκης οἰκονομικός*¹², τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον ἔργον στὴν ἑλληνικὴ φιλολογία ποὺ φέρει τέτοιο τίτλο. Ὁ *Οἰκονομικός* τοῦ Ξενοφῶντος, ποὺ χρονολογεῖται στὶς ἀρχές τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ διασωθήκε.

Ὁ *Οἰκονομικός* τοῦ Ξενοφῶντος ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴ μῖας σειρᾶς ἄλλων ἔργων ποὺ συγγράφονται κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ. Ἔτσι, ὁ Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος (394-314 π.Χ.), σύγχρονος τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Διευθυντῆς τῆς Ἀκαδημίας μετὰ τὸν

σὴ τῆς στὴν πολιτικὴ μυθιστορία τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων», Δ. Κούτρας, ἐπιμ., *Ἔργασία καὶ ἐπάγγελμα. Ὅψεις θεωρητικῆς καὶ ἐφαρμοσμένης ἠθικῆς (29-30 Μαΐου 1998)*. Ἀθήνα, Στοιχειάγρα, 2002, σσ. 171-188 «Οἱ «πολιτικὲς μυθιστορίες» τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ δομὴ», *Νέα Κοινωνιολογία*, ἔτ. 16^ο, τχ. 36^ο, Ἄνοιξη 2003, 67-87 «Ἡ οἰκονομικὴ φιλοσοφία τοῦ Θεοπόμπου τοῦ Χίου», *Ἀθηνᾶ Γ΄* (2001-2002) [Μνήμη Νικολάου Λιβαδάρα] (2006) 167-175. C. Baloglou «The social and economic organization of Iambulus' Sun State», *SKEPSIS XI* (2000) 159-172 «Die ethisch-ökonomische Struktur der Gesellschaft des Werkes von Hekataios von Abdera», *Zbornik. Journal of Classical Studies* 8(2006) 43-56. X. Π. Μπαλόγλου «Εὐήμερος ὁ Μεσσήνιος: πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ φιλοσοφία κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ», *Ἑλληνικὴ Φιλοσοφικὴ Ἐπιθεώρησις* 26(78) (Σεπτέμβριος 2009) 259-279. Πβ. τὴν ὑπὸ ἔκδοσιν μελέτη μας «The Tradition of Economic Thought in the Mediterranean World from the Ancient Classical Times until the Byzantine Times and Arab-Islamic World», J. Backhaus, ἐπιμ., *The Founders of Modern Economics: The Maastricht Lectures in Political Economy*. New York, Springer, 2011.

10. Ξενοφῶντος, *Οἰκονομικός* I 1.

11. Διογ. Λαέρτ. II 47.

12. Διογ. Λαέρτ. VI 15.

θάνατο τοῦ Σπευσίππου (339 π.Χ.), συνέγραψε ἔργον μὲ τὸν τίτλον *Οἰκονομικός*¹³, τὸ ὁποῖον ἐδράζεται στὴν ἡσιόδεια παράδοση τῆς ἀντιλήψεως γιὰ τὸν οἶκο¹⁴. Ἀτυχῶς, οἱ ἐπιμελητὲς τοῦ τόμου δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τὸ ἔργον τοῦ Ξενοκράτους.

Τὸ ἔργον *Οἰκονομικά*, συγκείμενον ἀπὸ τρία βιβλία, τὸ ἔργον *Περὶ οἰκονομίας* τοῦ ἐπικουρείου Φιλοδήμου, οἱ πραγματεῖες τῶν νεοπυθαγορείων Βρύσωνος, Καλλικρατίδου καὶ τῆς Περικτιόνης, οἱ ἐπιστολὲς τῆς Θεανοῦς, τῆς Μελίσσης καὶ τῆς Μυίας, ὁ *Οἰκονομικός* τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, διανοουμένου τῆς «δευτέρας σοφιστικῆς», οἱ πραγματεῖες τῶν στωικῶν Ἰεροκλέους καὶ Μουσωνίου Ρούφου, συνθέτουν τὶς οἰκονομικὰς πραγματεῖες τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Ἀκολουθοῦν τὰ ἔργα μὲ τὸ πρωτότυπον κείμενον καὶ παράλληλη μετάφραση γερμανιστῶν (σσ.38/39-244). Τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ βιβλίου ἔχει τὴν ἀκόλουθη διάρθρωση. Ξενοφώντος, *Οἰκονομικός* (σσ.38-115), Ξενοφώντος, *Πόροι* (σσ.116-133), Οἰκονομικοῦ, *Βιβλία Α'- Γ'* (σσ.134-175), Φιλοδήμου, *Περὶ οἰκονομίας* (σσ.176-203). Ἀκολουθοῦν ἀποσπάσματα ἐκ τῶν *Ἐκλογῶν* τοῦ Στοβαίου. Πράγματι, ὁ Ἰωάννης Στοβαῖος, συμπληθῆς τοῦ 5^{ου} μ.Χ. αἰῶνος, εἶχε συγκεντρώσει ἀποσπάσματα, ταξινομημένα σὲ τέσσερις ἐνότητες, μὲ τοὺς γενικῶς τίτλους, *Περὶ γάμου*, *Γαμικὰ παραγγέλματα*, *Οἰκονομικός* καὶ *Περὶ παίδων*. Ὅπως μαρτυροῦν οἱ τίτλοι, πρόκειται γιὰ κείμενα ποῦ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν οἰκιακὴ οἰκονομία, τὶς σχέσεις τῶν συζύγων στὸν Οἶκο, τὴν ἀνατροφή τῶν τέκνων, τὴν ἐσωτερικὴν καταμερισμὸν στὸν Οἶκο ὡς παραγωγικὴ καὶ καταναλωτικὴ μονάδα¹⁵. Οἱ ἐπιμελητὲς τοῦ τόμου μεταφράζουν ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς δύο ἐνότητες, *Γαμικὰ παραγγέλματα* καὶ *Οἰκονομικός*. Στὰ *Γαμικὰ παραγγέλματα* ἀνήκουν τὰ ἔργα *Φίντυς*, *Περὶ γυναικὸς σωφροσύνας* (σσ.204-207), ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς τραγωδίαις Σοφοκλέους *Αἴας*, *Εὐριπίδου Ἰνώ*, *Ἰκέτιδες*, *Ὀρέστης*, *Σθενέβοια*, ἐκ τῶν ἐπῶν τοῦ Ἡσιόδου καὶ ἔργων τοῦ Θεοφράστου, καθὼς καὶ τοῦ Πλουτάρχου (σσ. 204-209). Ἡ ἐνότητα *Οἰκονομικός* τοῦ Στοβαίου περιλαμβάνει τὰ *Αποφθέγματα τῶν Ἐπιτὰ Σοφῶν*, τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἔργων *Οἰκονομικός* τοῦ

13. Διογ. Λαέρτ. IV 12.Γιὰ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου πβ. R. Heinze, *Xenokrates. Darstellung der Lehre und Sammlung der Fragmente*. Leipzig, Teubner, 1892[Hildesheim, Olms, 1965], F. 92,94,98.

14. M. Hodermann, *Quaestionum Oeconomicarum specimen*. Berolini 1896, σσ.17-18.

15. Ἐπ' αὐτοῦ πβ. Χ.Π. Μπαλόγλου, « Αἱ οἰκονομικαὶ ἀντιλήψεις τῶν στωικῶν Ἰεροκλέους καὶ Μουσωνίου Ρούφου», *Πλάτων* 44 (1992) 122-134.

Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, *Οἰκονομικὸς τοῦ Βρούσωνος*, *Περὶ οἴκου εὐδαιμονίας* τοῦ Λάκωνος Καλλικρατίδου, *Περὶ γυναικὸς ἁρμονίας* τῆς Περικτιόνης, *Περὶ σκευῶν* τοῦ στωικοῦ Μουσωνίου Ρούφου, *Οἰκονομικὸς τοῦ στωικοῦ Ἰεροκλέους*, τὰ *Ἀπομνημονεύματα* (Γ 8-10) τοῦ Ξενοφῶντος, τὸ χωρίον VI 4-5 τοῦ *Οἰκονομικοῦ* τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τὴν συλλογὴ τοῦ στωικοῦ Ἀρείου Διδύμου (σσ. 210-231)¹⁶. Ἀκολουθοῦν οἱ ἐπιστολὲς μὲ οἰκονομικὸ ἐνδιαφέρον, δεδομένου ὅτι ἀσχολοῦνται μὲ τὸν Οἶκο καὶ τὶς σχέσεις καὶ τὴν συμπεριφορὰ τῶν συζύγων, τῆς Θεανοῦς πρὸς Ευβούλην καὶ Καλλιστώ, τῆς Μελίσσης πρὸς Κλεαρέτα καὶ τῆς Μυίας πρὸς Φύλλίδα (σσ.232-239). Τέλος, οἱ ἐπιμελητὲς ἐντάσσουν στὴν οἰκονομικὴ φιλολογία τῆς Ἀρχαιότητος τὰ χωρία ἐκεῖνα τῆς *Καινῆς Διαθήκης* ποὺ ἀναφέρονται στὴν οἰκιακὴ οἰκονομία, ἥτοι τὴν *Πρὸς Κολοσσαεῖς* (γ' 18-δ'1) καὶ *Πρὸς Ἐφεσίους* (ε' 22-στ' 9) τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ τὴν *Α' Καθολικὴν Ἐπιστολὴν* τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου (β' 18-γ'7) (σσ. 240-243), τὰ ὁποῖα δηλώνουν μίαν ἐμφανῆ ἐπίδραση ἀπὸ τὸ τρίτο βιβλίον τῶν *Οἰκονομικῶν*.

Τὸ ἔργον κατακλείουν ἡ Βιβλιογραφία (σσ. 245-249) καὶ τὸ Εὐρετήριο ὀνομάτων ἀρχαίων συγγραφέων (σ. 250).

Ἐπὶ τοῦ ἔργου παρατηρητέα δύο σημεῖα. Πρῶτον, ἀξίζει νὰ ἐπισημανθῇ τὸ ἔργον τοῦ Αἰνείου τοῦ Στυμφαλίου, τοῦ ἐπονομαζομένου Τακτικοῦ, μὲ τὸν τίτλον *Ποριστικὴ βίβλος*, ὡς ὁ ἴδιος παραδίδει¹⁷, ἔργον δημοσιονομικοῦ περιεχομένου. Ἀξίζει νὰ ἐξαρθῇ ἡ σημασία τοῦ ἔργου, ἂν καὶ δὲν διασώζεται, διότι οὐσιαστικὰ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη δημοσιονομικὴ πραγματεία. Δεύτερον, ἡ συλλογὴ τοῦ Στοβαίου μὲ τὸν τίτλον *Περὶ γάμου* ἐνέχει ἐνδιαφέρον, διότι ἀσχολεῖται μὲ θέματα οἰκιακῆς οἰκονομίας, ὅπως ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ ἔργου *Περὶ γάμου* τοῦ στωικοῦ Ἀντιπάτρου τοῦ Ταρσέως¹⁸.

Χρῆστος Π. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ

16. Γιά τὶς οἰκονομικὲς δοξασεῖς ποὺ περιλαμβάνονται στὴν συλλογὴ τοῦ Ἀρείου Διδύμου καὶ τὴν ἐπίδρασή τους ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, πβ. D. Brendan Nagle, «Aristotle and Arius Didymus on household and πόλις», *Rheinisches Museum* N.F. 45 (2) (2002) 198-223.

17. Χ.Π. Μπαλόγλου «Ἐνας στρατιωτικὸς - οἰκονομολόγος ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα», *Στρατιωτικὴ Ἐπιθεώρησης* 4/97, σσ. 80-84.

18. Αναλυτικῶς περὶ αὐτοῦ ἀναφερθήκαμε στὴν βιβλιοκρισία μας Χ. Π. Μπαλόγλου «Renate Zoepffel, Aristoteles, Oikonomika. Schriften...», *ΠΛΑΤΩΝ* 56 (2008-2009) σσ. 319-320.